

KOULUTUS- OIKEUS

KOULUTUKSELLISET OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET

Pentti Arajärvi

ALMA TALENT ■ Helsinki 2021

Tilaa teos Alma Talent Shopista >>

Copyright © 2021 Alma Talent Oy ja kirjoittaja

Yhteistyössä Lakimiesliiton Kustannus

ISBN 978-952-14-4476-0

ISBN 978-952-14-4478-4 (verkkokirja)

Kansi: Outi Pallari

Taitto: NotePad

BALTO Print

Liettua 2021

Anna palautetta kirjasta: kustannustoimitus@almatalent.fi

Opin sauna autuas aina.
Hemminki Maskulainen

Esipuhe

Koulutus, opetus, oppiminen, osaaminen, varttuminen, tietäminen ja taitaminen ovat ihmiselle välttämättömiä. Vain niiden avulla voimme ylläpitää ja kehittää yksilöitä, yhteisöjä ja yhteiskuntaa – maailmaakin. Ne suuntautuvat nimenomaan tulevaisuuteen ja parempaan oloon ja eloon.

Lassi ja Leevi -sarjakuvassa Lassi julistaa oikeuksiaan poljettavan ja ei haluavansa tietää yhtään mitään ja tulevansa koulutetuksi vastoin tahtoaan. Kun Leevi kysyy, onko tietämättömänä pysyminen oikeus, on Lassin vastaus looginen ja musertava: ”En tiedä, mutta kieltäydyn ottamasta siitä selvää.” Lassin kanta on väärä. Jo sananlasku ”Oppia ikä kaikki” todistaa, ettei oikeutta tai mahdollisuutta pysyä tietämättömänä ole olemassa. Sananlasku tiivistää hyvin koulutuksen tavoitteen, sisällön ja järjestämisen. Se on ihmisen kannalta ajallisesti rajoittamaton ja sisältää kaikki aiheet, muodot ja tavat osaamisen laajentamiseen niin institutionaalisessa koulutusjärjestelmässä kuin vapaa-aikana, harrastuksissa ja muuten vaan.

Koulutus etenee yhteiskunnassa kahta kautta. Väestön koulutustasoa pyritään parantamaan yhteiskunnan kehityksen asettamien vaatimusten mukaan, ja samalla koulutus vastaavasti nostaa vaatimusten tasoa. Tätä ilmentää esimerkiksi pyrkimys saada koko ikäluokalle vähintään toisen asteen koulutus – ja lukion jälkeen tarvitaan vielä ammatillisen osaamisen varmistaminen. Koulutus- ja yhteiskunta-

poliittisena tavoitteena onkin antaa ikäluokkien puolikkaille korkea-koulutasoinen koulutus.

Toinen tie koulutuksen merkityksen huomioon ottamiseen on oppivelvollisuuden laajentaminen. Suomen historia ei tässä suhteessa ole ollut kovin eteenpäin katsova. Olimme Euroopan häntäpäässä, kun meillä vuonna 1921 toteutettiin yleinen oppivelvollisuus – lähes 80 vuotta Ruotsin ja 109 vuotta Tanskan jälkeen. Oppivelvollisuus piteni suunnilleen tahtiin vuosi vuosikymmenessä, kunnes kehitys peruskoulun toteuttamisen jälkeen pysähtyi kymmeniksi vuosiksi. Vuonna 2021 päästiin jälleen eteenpäin. Asiointila tukee nyt vahvasti myös tavoitetta taata koko ikäluokalle toisen asteen koulutus. Esiopetus ei vielä ole osa oppivelvollisuutta mutta kylläkin lapsen velvollisuus. Varhaiskasvatuksen merkitys vaikuttaa oivalletun, mutta se odottaa aikaansa.

Koulutusoikeudellista tutkimusta on suhteellisen niukasti. Teokset ovat pääasiassa kommentaareja, ja alan artikkelitkin ovat varsin harvalukuisia. Kommentaareista pääosa on vanhentunut lainsäädännön muutosten myötä, joskin niillä saattaa olla merkitystä, jos lainsäädäntö on yksityiskohdiltaan pysynyt entisellään.

Voimassa olevan lainsäädännön kannalta merkittäviä ovat perusopetuksen, lukiokoulutuksen, ammatillisen koulutuksen ja taiteen perusopetuksen kattava *Lahtinen – Lankinen: Koulutuksen lainsäädäntö käytännössä* (2015) sekä perusopetuksen oppilaiden kannalta *Lahtinen: Oppilaan oikeudet ja vanhempien vastuu* (2011) ja artikkelikokoelma *Hakalehto* (toim.): *Lapsen oikeudet koulussa* (2015). Korkeakoulujen lainsäädäntöjen uudistuksien yhteydessä on laadittu *Mäenpää: Yliopistolaki* (2009), *Miettinen, Muukkonen, Myrsky & Pohjolainen: Uusi yliopistolainsäädäntö* (2009) sekä *Narikka ja Nurmi: Uudet yliopistot ja uudistuvat ammattikorkeakoulut* (2013) ja *Kosonen, Miettinen, Sutela & Turtiainen: Ammattikorkeakoululaki* (2015).

Laajemmin koulutuksen ja sivistyksen alueelta on mainittava kotimaisen lainsäädännön kannalta teokset *Arajärvi: Oikeus sivistykseen* (1994), *Arajärvi: Sivistykselliset oikeudet ja velvollisuudet* (2006), *Tuori: Sivistykselliset oikeudet* (PL 16 §) ja *Ojanen & Scheinin: Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin* (PL 17 §) teoksessa Hallberg, Karapuu, Ojanen, Scheinin, Tuori ja Viljanen (toim.): *Perusoikeu-*

det (2011) sekä *Mäkelä*: Yhdenvertainen oikeus sivistykseen (2013). Nimenomaisesti koulutuksellisiin ihmisoikeuksiin keskittyviä artikkeleita ovat esimerkiksi *Arajärvi*: Article 26 teoksessa Alfredsson, Eide, Melander, Rehof and Rosas (eds.): *The Universal Declaration of Human Rights* (1999) ja *Nowak*: *The Right to Education* teoksessa Eide, Krause and Rosas: *Economic, Social and Cultural Rights* (2001). Tieteen ja taiteen vapauden perusteoksia ovat *Miettinen*: *Tieteen vapaus* (2001) ja *Rautiainen*: *Kuvataiteilijan oikeudellinen asema* (2012). Myös yksittäisiä oikeuksia koskevia teoksia ja artikkeleita on julkaistu.

Aivan tyhjiössä ei siis olla.

Olen tässä teoksessa koettanut määrittää koulutusoikeuden ja sen yleiset opit tarkemmin oikeusjärjestykseen kuin aiemmissa teoksissani. Samoin on tavoitteena asettaa koulutusoikeus oikeusjärjestelmän kokonaisuuteen. Suomen perusoikeusjärjestelmällä sekä ihmisoikeussopimuksilla, joihin Suomi on sitoutunut, on perustavanlaatuinen merkitys koulutukselle. Ne korostuvat varsinkin arvopohjan luomisessa ja myös oikeus opetukseen ja koulutukseen -nimisessä oikeudessa ja vastaavan nimisessä vapaudessa. Koulutuksen säätelylle on myös tyypillistä, että se käyttää muiden oikeudenalojen, ennen kaikkea laajasti ymmärretyin hallinto-oikeuden menettelyjä koulutusta toimeenpantaessa. Liittymäkohtia on runsaasti muihinkin oikeudenaloihin.

Näkökulma on ensisijaisesti oppilaan, opiskelijan ja tavallisen käyttäjän tiedon tarpeen tyydyttäminen. Teoksen alkupuolen oikeudellinen tarkastelu on kuitenkin pohja koulutuksen oikeussystemaattiselle tarkastelulle. Se sitoo koulutuksen toisaalta perus- ja ihmisoikeuksiin ja toisaalta oikeusjärjestelmän kokonaisuuteen. Myös koulutuksen oikeusperiaatteet määritellään. Teoksen tällä osalla on merkitystä koulutusoikeuden tutkimukselle. Koulutuksen keskeistehtäviä on hyvinvoinnin ja hyvinvointivaltion edellytysten ylläpitäminen ja edistäminen, jota ulottuvuutta olen samoin koettanut pitää esillä. Teos soveltuu oppikirjaksi ja toimii myös koulutusoikeuden yleisesityksenä.

Koulutusoikeudelle on tyypillistä myös se, että itse koulutuksen ydintä, opetuksen ja koulutuksen sisältöä sekä opetusta ja osaamisen kartuttamista, säännellään laintasoisesti varsin niukasti. Koulutuksen sisällön sääntely koskee oikeastaan vain yksilön kasvun tavoitteita ja

yhteiskunnan jäsenyyden tavoittelua. Ylemmillä koulutusasteilla tämä vielä rajoittuu pelkkiin yhteiskunnallisesti merkittäviin näkökohtiin. Opetuksen sääntely keskittyy yhteiskunnallisesti herkkiin aiheisiin, kuten äidinkielen sekä uskonnon ja elämäkatsomuksen opettamisen ehtoihin. Alemmilla koulutusasteilla määritellään oppiaineet tai oppiaineryhmät. Muuten lakitasoisen sääntelyn ydin muodostuu koulutuksen antamisen edellytysten luomisesta, oppilaan ja opiskelijan asemasta, koulutuksen sisällöllisen aineksen määrittelyn menettelyistä sekä koulutuksen rakenteesta ja rahoituksesta säätämisestä. Opetus on tosiasiallista hallintoa. Kun lisäksi koulutusoikeuden kannalta sitä tukevien oikeudenalojen käyttäminen on laajaa, jää ”puhdas” koulutusoikeudellinen aines suhteellisen pieneksi. Suomessa ei (onneksi) pidetä sopivana eikä koeta tarpeelliseksi säätää esimerkiksi historian ”oikeasta” sisällöstä, toisin kuin joissakin muissa maissa.

Sen sijaan lakia alemman tason sääntely on runsasta. Valtioneuvoston ja opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksia on paljon, pelkästään ministeriön nettisivuilta laskettuna viitisenkymmentä, ja Opetushallituksen oikeussäännöt ovat runsaat. Opetushallituksen virallislähteistä keskeisimmät ja tärkeimmät – yhteiskunnallisesti perustavanlaatuiset – koskevat opetuksen sisältöä opetussuunnitelmien perusteina ja muina koulutuksen perusteina. Niillä luodaan pohja oppilaitoksia ja yleensäkin koulutuksen tuottajia sitoville opetussuunnitelmille ja vastaaville asiakirjoille sekä käytännön opetustyölle.

Teos ei pyri olemaan täysin lainsäädännön kattava. Tarkastelun kohteena on ensisijaisesti laintasoinen sääntely. Edellä kuvatun koulutuksen sääntelyn rakenteen johdosta koulutukseen liittyy runsaasti asetuksentasoisia säännöksiä ja hallinnon virallislähteitä, joiden yksityiskohtainen tarkastelu paisuttaisi teoksen kohtuuttoman laajaksi mutta ei yleisluonteisesti käsiteltynä sanottavasti tarkentaisi kokonaisuutta. Tapauskohtaisesti ja asian selkeyden vaatiessa olen kuitenkin ottanut mukaan myös lakia alemmanasteista normistoa.

Toiseksi vain viitteenomaisesti olen käsitellyt sellaisia seikkoja, joissa koulutuksen lainsäädäntö käyttää hallinnon, hallintolainkäytön tai ylipäänsä muiden oikeudenalojen lainsäädäntöä. Koulutuksen näissä suhteissa poikkeukselliset järjestelyt olen teoksessa kuitenkin avannut.

Kolmanneksi olen jättänyt tarkastelun ulkopuolelle koulutuksen henkilökunnan palvelussuhteen ja muun aseman. Niiden sääntely on

pääpiirteissään samanlaista kuin yleinen työ- tai virkasuhdetta koskeva sääntely, ja se perustuu lisäksi osin työ- ja virkaehtosopimuksiin. Olen jättänyt pois myös laajan ja pikkutarkan opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun asetuksen (986/1998) sekä erikseen säädetyt koulutusalaikohtaiset kelpoisuusvaatimukset.

Viranomaisten muita kuin oppilaisiin ja opiskelijoihin kohdistuvia velvollisuuksia ja tehtäviä olen ottanut pääpiirteissään mukaan koulutuksen kokonaiskuvan luomiseksi. Viranomaisten keskinäistä päätöksentekoa tai muuta toimintaa olen kuvannut ainoastaan, jos kuvaus on selkeyden vuoksi välttämätöntä tai antaa lisätietoa koulutuksen ja sen lainsäädännön merkityksestä. Esimerkiksi koulutuksen rahoituksesta on kuvattu vain pääpiirteet, koska kyse on viranomais-ten välisestä toiminnasta.

Oppilaan ja opiskelijan asemaa, koulutusta ja oppilaitoksia olen käsitellyt kattavasti varhaiskasvatuksesta yliopistoon mukaan lukien taiteen perusopetuksen ja vapaan sivistystyön. Pois olen kuitenkin jättänyt sellaisia oppilaitoksia ja koulutuksen muotoja, jotka ovat tiettyyn julkiseen tehtävään valmistavia tai joista on erillistä lainsäädäntöä. Tällaisia oppilaitoksia ja koulutuksen muotoja ovat Maanpuolustuskorkeakoulu (1121/2008), Poliisiammattikorkeakoulu (1164/2013), Pelastusopisto (607/2006), Rikosseuraamusalan koulutuskeskus (1316/2006) ja Rajavartiolaitos (577/2005). Lisäksi valtio ylläpitää Saamelaisalueen koulutuskeskusta (252/2010), joka antaa ammatillista koulutusta sekä saamen kielen ja kulttuurin opetusta. Valtio ylläpitää myös Helsingin eurooppalaista koulua (1463/2007) lähinnä Euroopan unionin palveluksessa olevien lapsia varten. Yleisesti ottaen kaikkien näiden koulutuksen muotojen perusta noudattaa yleistä koulutuksen lainsäädäntöä kunkin alan erityiset piirteet huomioon ottaen.

Teos perustuu varsinkin perus- ja ihmisoikeuksien osalta merkittävältä osalta kirjaani *Sivistykselliset oikeudet ja velvollisuudet* (2006). Siihen ei tässä ole viitattu erikseen, ja osittain sen tekstiä on käytetty sellaisenaan, lainsäädännön muutokset toki huomioon ottaen. Käsillä oleva teos on koulutuksen osalta mainitun teoksen uudistettu painos, mihin viittaa alaotsikkokin: *Koulutukselliset oikeudet ja velvollisuudet*.

Säännösten käsittely perustuu teoksessa siihen ajatukseen, että vuoden 2021 oppivelvollisuus uudistus on kokonaisuudessaan voimassa. Pääosa säännöksistä tuli voimaan 1.8.2021 eli syyslukukauden alkaessa vuonna 2021. Osa muutoksista tulee voimaan vasta 1.8.2022, siis vuotta myöhemmin. Näistä poikkeuksista tärkein on tutkintokoulutukseen valmentavan koulutuksen säännösten soveltamisen alkaminen vasta jälkimmäisenä ajankohtana, joten lukuvuonna 2021–22 voimassa ovat perusopetuksen lisäopetusta, lukiokoulutukseen valmistavaa koulutusta ja ammatilliseen koulutukseen valmentavaa koulutusta koskevat säännökset. Tutkintokoulutukseen valmentava koulutus korvaa kyseiset koulutuksen muodot. Teokseen on otettu mukaan lyhyet maininnat tai kuvaukset niistä asiaan liittyvistä muutoksista, joista ei vielä ole lainsäädäntöä mutta joista on annettu hallituksen esitys. Nämä hallituksen esitykset eivät ole teoksen kirjoittamisen ajankohtana vielä läpäisseet eduskuntakäsittelyä. Teos pyrkii ottamaan huomioon vuoden 2021 loppuun mennessä annetun lainsäädännön edellä mainituin varauksin.

Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestelmän uudistaminen siirtää eräitä koulutukseen liittyviä opintososiaalisia etuuksia kuntien sosiaali- ja terveydenhuollolta hyvinvointialueiden tehtäväksi. Nämä uudistukset tulevat pääosin voimaan 1.1.2023. Myös tiedossa olevat siihen liittyvät muutokset olen ottanut huomioon uudistetun lainsäädännön mukaisina.

Kirjoittamisen aikana saamistani arvokkaista kommentteista kiitän professori *Tarmo Miettistä*, apulaisprofessori *Pauli Rautiaista* sekä johtaja *Matti Lahtista*. Kustannustoimittaja *Taija Haapaniemi* on antanut arvokkaan panoksen teoksen toimitustyössä, mistä runsaat kiitokset. Hänen kanssaan on ollut myös virkistävää pohtia suomen kielen merkityksiä ja oikkuja, kuten termiä ”luokaton lukio”. Teoksen yksityiskohdista olen myös keskustellut lukuisien henkilöiden kanssa; erikseen luettelematta heille kaikille kiitos.

Vaimoani Tarjaa kiitän tuesta ja pitkämielisyydestä.

Kun vuonna 1985 julkaisin ensimmäisen, silloista koululainsäädäntöä käsittelevän kommenttiteokseni, omistin sen koulua käyville lapsilleni. Nyt, lähes neljäkymmentä vuotta myöhemmin, voin omistaa tämän teoksen lapsenlapsilleni. Heistä vanhin opiskelee fuksina ja seuraava on abitura. Kaksi seuraavaa on perusopetuksessa, vanhempi

yläluokilla ja nuorempi alaluokilla. Nuorin lapsenlapseni olisi Suomen mallissa vastikään lopettanut esiopetuksessa, mutta uuden kotimaansa järjestelmässä hän on ollut jo pari vuotta perusopetuksessa. Laajasti on koulutusjärjestelmä antamassa heille opetusta sekä elämään kuuluvia tietoja, taitoja ja muita ajattelun ja osaamisen välineitä.

Helsingissä yhtenä marraskuun harmaista päivistä oppivelvollisuuden satavuotisvuonna

Pentti Arajärvi

Sisällys

ESIPUHE	V
LYHENTEET	XXI
1 KOULUTUS JA KOULUTUSOIKEUS YHTEISKUNNASSA	1
1.1 Koulutuksen yhteiskuntapoliittiset tavoitteet ja arvot	2
1.1.1 Tavoitteiden ja tehtävän määrittelyä	2
1.1.2 Koulutuksen arvopohja	8
1.2 Koulutuspolitiikka ja koulutusoikeus	23
1.2.1 Oikeusvaltio ja hyvinvointivaltio	23
1.2.2 Julkinen valta	26
1.2.3 Koulutuspolitiikan ja koulutusoikeuden suhde.....	28
1.2.4 Koulutuksen järjestelmä	32
1.3 Koulutusoikeuden ala	35
1.4 Koulutusoikeuden lähioikeudet	41
2 KOULUTUSOIKEUDEN HISTORIAA	45
2.1 Koulutusta koskevan lainsäädännön valtiosääntöinen kehitys	45
2.2 Koulutuksen ja sen sääntelyn historiaa	48
2.2.1 Kansanopetus ja oppivelvollisuus.....	48
2.2.2 Ylempi yleissivistävä koulutus.....	51
2.2.3 Ammatillinen koulutus.....	52
2.2.4 Ylin koulutus	52
2.2.5 Kotiopetus ja koulun perustaminen.....	54

3	KOULUTUSOIKEUDEN OIKEUSLÄHTEET	55
3.1	Velvoittavat oikeuslähteet.....	57
3.2	Sallitut oikeuslähteet	58
3.3	Kansallinen lainsäädäntö ja määräykset.....	59
3.4	Euroopan unionin lainsäädäntö	62
3.5	Ihmisoikeussopimukset.....	64
4	KOULUTUKSEN OIKEUSPERUSTA	66
4.1	Säännöt ja periaatteet.....	66
4.2	Yleiset hallinnon oikeusperiaatteet	69
4.3	Koulutuksen oikeusperiaatteet	70
5	YKSILÖN OIKEUDET	76
5.1	Oikeuksien perustaa	77
5.1.1	Perus- ja ihmisoikeuksien pääpiirteitä	79
5.1.2	Tavalliseen lainsäädäntöön perustuvien oikeuksien perustaa	89
5.1.3	Oikeuksien luonne	92
5.2	Oikeus opetukseen ja opetuksen vapaus.....	94
5.3	Koulutukselliset perus- ja ihmisoikeudet	99
5.4	Oikeus maksuttomaan perusopetukseen	111
5.5	Mahdollisuus koulutukseen	116
5.5.1	Mahdollisuus koulutukseen – oikeus koulutukseen.....	119
5.5.2	Yhtäläisen mahdollisuuden turvaaminen ...	121
5.5.3	Oikeuksien pääpiirteitä perusopetuksen jälkeisessä koulutuksessa	125
5.5.4	Mahdollisuus itsensä kehittämiseen	126
5.6	Varhaiskasvatuksen perusoikeudellinen asema.....	129
5.7	Työllistävä koulutus	132
5.8	Tiivistelmä koulutuksellisten oikeuksien ja velvollisuuksien kokonaisuudesta	133
5.9	Tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus.....	135
5.10	Tiivistelmä: perusoikeudet ja koulutuksen muodot..	141
5.11	Muut koulutukseen vaikuttavat perus- ja ihmisoikeudet	143
5.11.1	Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo	143

5.11.2	Oikeusturva ja hyvä hallinto	151
5.11.3	Kielelliset ja kulttuuriset oikeudet.....	154
5.11.4	Uskonnon ja omantunnon vapaus	156
5.11.5	Sosiaaliset oikeudet ja oikeus työhön	159
5.11.6	Osallistuminen	162
5.11.7	Opetuksen ja koulutuksen järjestäminen yksityisesti	163
5.11.8	Yksityisopetus.....	171
5.12	Tavalliseen lainsäädäntöön perustuvat oikeudet.....	172
5.12.1	Yleistä.....	172
5.12.2	Oppilaitokseen hakeutuminen ja opetuksen valinta.....	174
6	YKSILÖN VELVOLLISUUDET	176
6.1	Velvollisuuksista.....	178
6.1.1	Velvollisuuksien asettaminen	179
6.1.2	Velvollisuuksien luonne	181
6.1.3	Perustuslailla ja ihmisoikeussopimuksissa yksilölle asetetut velvollisuudet	182
6.1.4	Tavallisella lailla yksilölle asetetut velvollisuudet	184
6.2	Oppivelvollisuus	185
6.2.1	Yleistä.....	185
6.2.2	Oppivelvollisuuden suorittaminen.....	189
6.2.3	Oppivelvollisen hakeutuminen koulutukseen ja oppivelvollisuuden valvonta.....	198
6.3	Tiivistelmä oppivelvollisuudesta.....	202
6.4	Koulutukseen liittyvät yksilön muut velvollisuudet..	204
7	YHTEISÖJEN OIKEUDET JA LUVAT	206
7.1	Opetuksen ja koulutuksen järjestäminen.....	207
7.1.1	Opetuksen ja koulutuksen järjestäminen oppilaitosmuodoittain	209
7.1.2	Valtionosuus ja -avustus sekä todistusten antaminen	223

7.2	Oikeus itsehallintoon.....	224
7.2.1	Yliopistot.....	226
7.2.2	Muut oppilaitokset.....	233
7.3	Ryhmiin koulutukselliset oikeudet	234
8	VALTIOVALLAN JA YHTEISÖJEN KOULUTUSOIKEUDELLISET VELVOLLISUUDET	241
8.1	Lainsäätäjän toimintavelvoitteet.....	241
8.2	Ihmisoikeuksien velvollisuuksiin sitoutuminen	244
8.3	Velvollisuuksien täyttäminen.....	245
9	KOULUTUKSEN PERUSTEET JA TAVOITTEET.....	250
9.1	Koulutuksen perusteet yleisesti	250
9.2	Yleiset kasvatuksen ja koulutuksen tavoitteet.....	254
9.3	Oppilaitosmuotojen tavoitteet ja perusteet.....	261
9.3.1	Varhaiskasvatus.....	261
9.3.2	Oppivelvollisuus.....	264
9.3.3	Esi- ja perusopetus.....	266
9.3.4	Tutkintokoulutukseen valmentava koulutus	272
9.3.5	Lukiokoulutus ja ylioppilastutkinto	273
9.3.6	Ammatillinen koulutus.....	275
9.3.7	Ammattikorkeakoulut	278
9.3.8	Yliopistot.....	280
9.3.9	Muu koulutus	281
10	KOULUTUKSEEN OTTAMINEN, KOULUTUKSESTA EROAMINEN, KOULUTUKSEN ESTEET JA OPISKELUOIKEUDEN PERUUTTAMINEN.....	283
10.1	Oppilaan ja opiskelijan ottaminen ja eroaminen	284
10.1.1	Varhaiskasvatus.....	285
10.1.2	Esiopetus.....	286
10.1.3	Perusopetus eri muotoineen.....	287
10.1.4	Tutkintokoulutukseen valmentava koulutus	292
10.1.5	Lukio ja ylioppilastutkinto	294

10.1.6	Ammatillinen koulutus ja ammatilliset tutkinnot	297
10.1.7	Ammattikorkeakoulu	301
10.1.8	Yliopisto.....	303
10.1.9	Taiteen perusopetus.....	306
10.1.10	Vapaa sivistystyö.....	306
10.2	Opiskelijaksi ottamisen esteet ja opiskeluoikeuden peruuttaminen.....	307
11	KOULUTUKSEN TOIMEENPANO	312
11.1	Opetuskieli	312
11.2	Opetussuunnitelma ja vastaavat sisällölliset suunnitelmat.....	315
11.3	Oppiaineet, ainevalinnat ja muu opetuksen sisällön säätely.....	326
11.3.1	Yleistä.....	326
11.3.2	Äidinkielen opetus.....	331
11.3.3	Uskonnon ja elämäntutkimuksen opetus	333
11.4	Oppimäärän suorittaminen, arviointi ja arvostelu ...	342
11.4.1	Perusopetus	344
11.4.2	Tutkintokoulutukseen valmentava koulutus	345
11.4.3	Lukiokoulutus ja ylioppilastutkinto.....	346
11.4.4	Ammatillinen koulutus, oppisopimus ja koulutussopimus	351
11.4.5	Muut oppilaitokset.....	360
11.5	Vammaisuuteen perustuva opiskelun tukeminen....	361
11.6	Perusopetusta tukeva toiminta	366
11.7	Koulutuksen erityisiä järjestelyjä	366
11.7.1	Oppilaan ja opiskelijan tuki, ohjaus ja erityisopetus	366
11.7.2	Opetuskieleltään, sijainniltaan tai katsomukseltaan poikkeava koulutus	377
11.7.3	Aikuisten perusopetus	379
11.7.4	Erityinen tutkinto ja osasuoritukset.....	382

11.7.5	Osaamisen tunnustaminen ja hyväksi lukeminen sekä opetuksen järjestäminen toisin	384
11.7.6	Koulukodit.....	386
11.7.7	Kokeilu	387
11.7.8	Koulutuksen hankinta ja maksullinen palvelutoiminta	388
11.7.9	Tilauuskoulutus.....	389
11.7.10	Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen erityinen koulutus ja toiminta	391
11.7.11	Vapaan sivistystyön työssäoppiminen ja muu toiminta.....	393
11.8	Työvoimakoulutus	394
11.9	Henkilöstökoulutus	398
12	KOULUTUKSEN KÄYTÄNTÖ	400
12.1	Opetuksen julkisuus	400
12.2	Koulutuksen työaika ja ajallinen kesto	402
12.3	Opetusryhmät ja muu koulutuksen organisointi	408
12.4	Turvallinen opiskeluympäristö	410
12.4.1	Järjestyssäännöt	413
12.4.2	Työrauhan ylläpito	414
12.4.3	Turvaamistoimenpiteet.....	426
12.5	Vahingonkorvaus	438
13	OPINTOSOSIAALISET EDUT	441
13.1	Opetuksen ja koulutuksen maksuttomuus ja maksut.....	443
13.1.1	Oppilaan ja opiskelijan maksut.....	445
13.1.2	Perusopetuslain jälkeisen koulutuksen maksuttomuuden kesto ja laajuus	454
13.1.3	Koulutuksen maksullisuus	458
13.2	Ravinto ja ateriatuki.....	459
13.3	Koulumatkat ja -kuljetukset.....	463
13.4	Majoitus ja majoituskorvaus	470
13.5	Aamu- ja iltapäivätoiminta.....	475
13.6	Tapaturmien hoito.....	477
13.7	Oppisopimuskoulutuksen sosiaaliset etuudet	480

13.8	Opiskeluhuolto.....	482
13.9	Koulu- ja opiskeluterveydenhuolto	485
13.10	Opintojen aikaisen toimeentulon tuki	489
	13.10.1 Opintotuki.....	489
	13.10.2 Aikuiskoulutusetuudet.....	501
	13.10.3 Opiskelu työttömyysturvalla.....	504
13.11	Opintovapaa	504
14	HALLINTO.....	506
14.1	Hallintolain tarkoitus ja soveltamisala	507
14.2	Hyvän hallinnon perusteet.....	511
	14.2.1 Hallinnon oikeusperiaatteet.....	511
	14.2.2 Palveluperiaate ja palvelun asianmukaisuus.....	514
	14.2.3 Neuvonta	514
	14.2.4 Hyvän kielenkäytön vaatimus.....	515
	14.2.5 Viranomaisten yhteistyö	516
14.3	Hallintoasiassa noudatettava menettely	517
15	KOULUTUKSEN OIKEUSTURVA	526
15.1	Ennakollinen oikeusturva	527
15.2	Jälkikäteinen oikeusturva	528
	15.2.1 Päätöksen oikaisu	530
	15.2.2 Arvioinnin ja arvostelun oikaisu	531
	15.2.3 Hallintovalitus ja kunnallisvalitus	538
	15.2.4 Opiskelijoiden oikeusturvvalautakunta.....	541
	15.2.5 Muita oikeusturvamenettelyjä.....	541
15.3	Koulutuksen arviointi ja valvonta.....	543
16	KOULUTUKSEN HALLINTOELIMET	548
16.1	Valtionhallinto.....	548
16.2	Paikallishallinto sekä opetuksen ja koulutuksen järjestäjä.....	550
16.3	Oppilaitoksen sisäinen hallinto	552
	16.3.1 Varhaiskasvatus, esi- ja perusopetus sekä toisen asteen koulutus.....	552
	16.3.2 Korkeakoulut	554
	16.3.3 Muut oppilaitokset.....	559

17 KOULUTUKSEN RAHOITUKSEN PÄÄPIIRTEITÄ JA PERUSTEITA	561
17.1 Rahoituksen yleisiä näkökohtia	561
17.2 Koulutuksen rahoitus.....	566
17.2.1 Kuntien peruspalvelujen käyttökustannukset.....	566
17.2.2 Muun koulutuksen käyttökustannukset.....	570
17.2.3 Perustamiskustannusten rahoittaminen	578
LÄHTEET	580
HAKEMISTO	604